

VÄÄRT LUGEMISVARA VADJA MUISTENDITE JA MUINASJUTTUDE NÄOL

Предания и сказки водского народа. Vad'd'aa rahva jutud ja kaazgad. Составитель и автор вступительного раздела О. И. Конькова. Академическая научно-популярная серия „Фольклор коренных народов Ленинградской области“. Санкт-Петербург: Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого, (Кунсткамера), Центр коренных народов Ленинградской области, 2009. 144 lk.

Vadja keele rääkijate arv on üsna piskeseks jäänud, kuid õnneks jätkub veel entusiaste, kel on tahtmist ja energiat anda välja vadjakeelset kirjasõna. Mee- nutagem, et alles poole tosina aasta eest ilmus esimene vadja kirjakeelne, tõsi küll kakskeelne, raamat. See sisaldas muinasjutte.¹ Nüüd on sellele järgnenud palju mahukam muinasjutukogu. Ent need pole ainukesed vadja „pääsukesed“. Tänavu on üllitatud kaks nimetust värvitrukis tarbekirjandust: rohkete ajalooliste vadjateemaliste fotodega 2011. aasta seinakalender („Vad'd'a pävivzikko“, A3-formaadis) ja üksikuid lauseid sisaldav värvimisraamat lastele („Vad'd'a krazgöttavõ cirja“).²

„Vadja rahva muistendid ja muinasjutud“³ on A4-formaadis kogumik paralleelselt vadja ja vene keeles. Selle on koostanud ja sissejuhatava osa kirjutanud Peterburi Kunstkamas töötav arheoloog ja etnoloog Olga Konkova, kelle soontes voolab ta enda sõnutsi

¹ Vt lähemalt: E. Ernits, Vadja liikumisest ja kirjakeelest. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 1, lk 83–85.

² Vt <http://www.vatland.ru/lang/krask-raska/php> (vaadatud 28. VIII 2010); <http://www.vatland.ru/today/calend.php> (28. VIII 2010).

³ Vdj jutud pole küll täpne vaste muistendi tähistamiseks, kuid asjaomane sõna tuleb alles luua.

isuri ja ingerisooime verd. See on esimene raamat akadeemilises aimesarjas „Leningradi oblasti põlisrahvaste folkloor“. Teos on välja antud Venemaa Föderatsiooni soome-ugri kultuurikeskuse rahalisel toel.

Rahvakultuuri väärtustades rõhutab O. Konkova vaadeldava raamatu eesõnas (lk 5–7) jõuliselt, et „peaaegu hääbunud vadja rahva kultuur pole ainult Venemaa kultuuripärandi lahutamatu osa, vaid kujutab endast maailma kultuurivara“ (lk 5). Järgneb üsna mahukas sissejuhatav osa (lk 9–31), mis annab ülevaate vadjalaste ajaloost muinasajast alates, vadja keele kohast läänemeresooime keelte peres, vadja keele murretest ning vadjalaste usundist ja rahvaluulest. Teoses kirjeldatakse päris pikalt peamiselt Paul Ariste töödele toetudes tosinkonda vadja haldjat. Räägitakse ka paljudest teistest rahvausundiga seotud tegelastest: kratidest, kummitustest, nõidadest ja tarkadest. Tehakse juttu kivide ja puude kummardamisest, loitsudest, samuti laste hirmutamise mitoloogiliste tegelastega. Sissejuhatuse autor väidab veel ise olevat näinud paarkümmend aastat tagasi, kuidas vadja eideke valanud kodu hüvanguks majaseinale äsja tapetud pässi verd. See, et vadja haritlane Dmitri Tsvetkov oleks kogunud muinasjutte (lk 30), ei vasta tõele.

Vadja keele väärtustamisele kohanimede kasutamisel osutab muu hulgas see, et esikohale on paigutatud vadja-pärased nimekujud, millele sulgudes on lisatud ametlik venekeelne nimi, näiteks *Кырвэштула (Корветино)* (lk 25). Sissejuhatav osa sisaldab arvukalt vadjakeelseid usundimõisteid. Nende puhul on esikohal toodud vadja nimetus kirillitsas ja seejärel sulgudes sama nimetus vadja kirjavisis, millele järg-

neb (otse)tõlge vene keelde, nt *тулыы эмя* (*tulõõ emä* – *мать огня*). Paraku esineb siin-seal ebatäpsusi: nt vigane *tulcee emä* 'tuleema' õige *tulõõ emä* asemel (lk 21), *järviema*, *järviisa* õigete *jarviemä*, *jarviisä* asemel (lk 23), *ned'd'ä* õige *nõd'd'a* asemel (lk 26) jt.

Muistendid (lk 32–93) on jagatud kaheksaks peatükiks, mis jutustavad vägilastest ja jõumeestest (*bohattõrid ja voimakkaad mehed*; 6 lugu), imepära- rästest paikadest (*kummad kõhad*; 6 lugu), nõidadest ja tarkadest (*nõitad ja täätäjäd*; 16 lugu), koduhaldjatest (*kotohaltiaad*; 17 lugu), kratist ja pää- rust (*lemmyz ja para*; 24 lugu), kalmu- haldjatest (*kalmolaizõd*; 3 lugu), metsa- haldjatest (*metsäähaltiaad*; 11 lugu) ja veehaldjatest (*vesihaltiaad*; 4 lugu). Seega on muistendite osas ühtekokku 87 teksti. Muistenditele omaselt on enamik lugusid lühikesed, alla kümne rea. Peaaegu kõik tekstid pärinevad Paul Ariste raamatust „Vadja muisten- deid”. Peatüki pealkirjas esinev sõna- kuju *nõitad* on vigane, sest Vaipooles, mille keelepruuki on pealkirjades kasu- tatud, on *nõita* mitmuse nimetavas *nõi- jad*, mujal aga *nõd'd'ad*.

Muinasjuttude osa (lk 94–135) sisal- dab 24 lugu, kuid kaugeltki kõik pole muinasjutud. Sinna on paigutatud jär- vest ja merest vett joova vikerkaar- e mainimisega algav seletusmuistend, miks kuu peal on näha neiu kuju kael- kookudega („Iklookka” – „Vikerkaar”), lugu Vadjamaal looklevatest jõgedest („Siista i Suma” – „Sista ja Suma”), seletusmuistend, miks haavalehed värisuvad („Kuusi i aapa” – „Kuusk ja haab”), piiblilugu keele saamisest liht- sustatud kujul („Med'd'ee ceeli” – „Meie keel”) (lk 96–99, 104–105) jt. Enamik tekste on võetud P. Ariste raamatust „Vadja muinasjutte”. Jäeb lisada, et muinasjutud ja muistendid pole juba P. Aristel päris korrektselt eristatud; muidugi pole alati piiridki aredad.

Kõik vadja rahvaluuletekstid on aval-

datud kirjakeeles, kusjuures murde- eripärad on säilitatud. Nii näiteks on edastatud Kattila uususe diftongid, nt *eb teätännny* 'ei teadnud', *iirelie* 'hiirele' (lk 116). Jõgõperä poolpikad vokaalid on märgitud ühekordsetena. Siiski pole muinasjutu „Mustõlaizõss i maoss” („Mustlasest ja maost”) puhul millegi- pärast edastatud Kabrio-murdeline no- teering, vaid D. Tsvetkovi Jõgõperä murdesse tõlgitud teisend (lk 126 jj).⁴ Ühes Kukkuzi murdes avaldatud loos on järgsilpide pikad vokaalid muudetud lühikesteks, teises aga mitte (vrd lk 76 ja 100).

Keeleliselt on tekste toimetanud vadja kirjakeele looja Mehmet Musli- mov. Kui esimene kirjakeeles ilmunud muinasjutukogu sisaldas üsna palju ebajärjekindlusi, siis käesolev raamat on neist vajakajäämistest prii. Asenda- tud on läänemeresoome kirjakeeltele võõrad tähekujud, ühtlaselt on tähista- tud kõigi häälikute peenendus ja, mis peamine, õigustatult on kirjas loobutud lausefoneetiliste nähtude arvestami- sest. Usutavasti on positiivseid nihkeid esile kutsunud 2005. aastal Jõgõperäl toimunud ümarlauavestlus kirjaviisi küsimustes teadlaste ja kohalike vadja- laste osavõtul.⁵ Veel jääb häirima *c*-tähe tarvitamine *č*-hääliku funktsioo- nis (*jõci* soovitatavamate *jõči* või *jõtši* asemel). Ideaalset kirja on võimatu luua, kuid selle poole tuleks vähemalt püüelda, arvestades noorte kirjakeelte kogemusi. Näiteks pole koos täpitähte- dega süsteemne kasutada ajaloolist soome *y*-d (vrd *sycyze* 'sügis' ja *süčüze*).⁶ Ent igatahes märgivad *c* ja *y* raamatus

⁴ Vrd L. Kettunen, L. Posti, Näytteit- tä vatjan kielestä. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 63. Helsinki: Suomalais- ugrilainen Seura, 1932, lk 126 jj.

⁵ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92D0%BE%D0%B4%D1%8C> (30. VIII 2010).

⁶ Vt lähemalt: Э. Эрнитс, Об значе- нии звуков в водском литературном языке. – *Linguistica Uralica* 2006, nr 1, lk 1–9; E. Ernits, Vadja kirjaviisist ja sõnaloo-

järjekindlalt ühtesid ja samu häälikuid, mistõttu vääritimõistmisi ei põhjusta.

Retsenseeritavas raamatus on tekstid edastatud üldiselt õigesti ning mõni väike kupüür on täiesti omal kohal, ent leidub vääratusi. Näiteks on lauses *Pani koti rahaka ...* 'Pani koti rahaga' sõna *seltsä* 'selga' välja jäänud.⁷ Ühe Lauri Kettuneni ja Lauri Posti tekstikogust pärineva muinasjutu pealkiri on veidi viltu läinud. See on edastatud kujul „*Kaaska d'edazda da babass*” („Muinasjutt taadist ja eidest”, lk 102). Kõigepealt on üks *da* üleliigne. Selle helilise *d* tõttu on sõnas *dedass* lõpp *-ss* muutunud pikaks heliliseks *z*-ks, mida aga kirjas ei tuleks erinevalt transkriptsioonist helilisena tähistada.⁸

Vadjakeelsed muinaslood on vene keelde ümber pannud kaheksa inimest (osa vadjalased, osa vadjasõbrad), peale O. Konkova enda veel Mehmet Muslimov, Tatjana Jefimova, Sergei Jefimov, Jekaterina Kuznetsova jt. Tõlked on üldiselt täpsed, asjalikud, ilustamata. Ent üksikuid ebatäpsusi siiski leidub. Näiteks on ühes loos tõlgitud *Siz võtti opõzõõ, pani mettsää castoisõõ puhõõ ciin* 'Тогда взял лошадь, отвел в густой лес (Siis võttis hobuse, viis tihedasse metsa)' (lk 44, 45), kuigi P. Aristel on see edasi antud täpselt: 'Siis võttis hobuse, pani metsa tiheda puu külge kinni'.⁹ Tekstide edastamisel esineb ka üksikuid tähevigu, nt *mitä* ja *õõtäb* õige *miä* ja *õötä* asemel (lk 130, 132).

Enim ebatäpsusi leidub kõige pikemas loos „*Sõtameez*” („*Sõjamees*”, lk 128 jj), mille on XIX sajandi lõpus Jõgõperäl üles kirjutanud ja ilma tõlketa avaldanud O. A. F. Mustonen.¹⁰ Lause-

mest. – Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri 2010, nr 1, lk 41–56.

⁷ P. Aristel, Vadja muinasjutte. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 4. Tallinn, 1962, lk 79.

⁸ L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk 93.

⁹ P. Aristel, Vadja muistendeid. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi

pooles *paraikaa tuõb karetti akkuna allõ* 'praegu tuleb tõld õue' on jäetud *akkuna allõ* tõlkimata (lk 132, 133). Lause *I lastii autaa, i aapõin vad'd'a tõrkettii rintoi pääle, i veel siäl vingah-ti avvaz* 'Ja lasti hauda ja haavapuust vai torgati rinna peale, ja vingatas veel korraks seal hauas' on tõlgitud nõnda: *И спустили в яму, и кол осиновый поставили на грудь, и еще колом грудь пробили* 'Ja lasti hauda ja haavapuust vai pandi rinna peale, ja torgati veel rind vaiaga läbi' (lk 134, 135). *Akkunass rihee* 'aknast tuppä' on edasi antud kujul *за окном дома* 'maja akna taga' (lk 134, 135).

Raamatu lõpuosas (lk 136–143) on ära toodud kirjandusviited ja andmed keelejuhtide kohta. Hea, et võimaluste piires on vadjapärastele eesnimelikele sulgudes lisatud ka ametlikud vene nimed. Viiteaparaat on üsna korralikult vormistatud. Üksikuid lapsusi muidugi leidub. Näiteks ei leidnud retsenseerija viidatud leheküljelt muinasjuttu „*Kissa i kukko*” – „*Kass ja kukk*” (lk 100).¹¹

Kogumikus on rikkalikult ornamentikat ja mustvalgeid fotosid. Illustreerijateks on peale O. Konkova ta kunstnikust tütar Leontine Saksa ja Ljudmila Posti. L. Saksa kujundas ka mitmevärvilise kaane. Arvutiga ulatuslikult töeldud fotod kujutavad muistendi- ja muinasjutustseene, mida on etendanud reaalsed inimesed vadjja rahvarõivais. Raamatus leidub ka 1930. aastatel eksisteerinud vadjja külade kaart (lk 8).

Muinasjutukogus esinevad pisipuu-dused pole tavalugeja seisukohast olulised. Autentseid tekste ja nende tõlkeid saab suhteliselt täpselt edastamise ja viiteaparaadi tõttu kasutada ka teat-

toimetised 12. Tallinn: Valgus, 1977, lk 69.

¹⁰ O. A. F. Mustonen, Muistoonpanoja Vatjan kielestä 1. Kielennäytteitä. – Virittäjä 1883, v 1, lk 145–149.

¹¹ See leidub: L. Kettunen, L. Posti, Näytteitä vatjan kielestä, lk 175 (mitte lk 5 nagu viidatud).

dustöös. Retsenseeritav raamat, mille trükiarv pole küll teab mis suur (1000 eksemplari), on väga tähtsaks vahendiks nii vadjalastele kui ka kõigile neile, kes valdavad vene keelt ja tunnevad huvi folkloori vastu. Peale põneva lugemismaterjali sisaldab ta usutavasti sädet või isegi leeki vadjalaste ja nende järglaste eneseteadvuse tõstmiseks. Vene keele valdajatel aitab kogumik paremini mõista vadjalasi ning nende keelt ja kultuuri nii ajaloolises kui ka

tänapäevases kontekstis ning võimaldab süüvida vadjja folkloori, mida seni oli vene keelde tõlgitud enam kui napilt. On ju eesti ja soome teadlaste kogutud ja publitseeritud tekstid esitatud eesti, soome või saksa paralleeltõlkega. Nüüd jõuab nende väärtuslik töö ehk ka vadjalaste endi ja nende järglaste hinge ja teadvusse.

ENN ERNITS